

met voetnoten, varianten, beschrijving van handschriften enz. Zijn verwijzing naar zo'n uitgave doet mij vermoeden dat hij die ooit wel eens onmisbaar zal vinden. Laat ik volstaan met hem erop te wijzen dat, op Gezelle na, van geen enkele van onze „klassieke” moderne dichters, Van de Woestijne inclusief, zo'n uitgave bestaat. Dit om hem het ridicule van sommige zinsneden uit zijn *Verantwoording* duidelijk te maken; ook om hem eventueel een werk aan de hand te doen waarbij hij zich niet zo zeer zal kunnen vergissen als hij nu deed bij het uitkiezen van deze jeugdverzen die, toegegeven, af en toe een mooie regel bevatten, maar zelden een mooi gedicht. Hij zal echter kritischer te werk moeten gaan dan in deze uitgave. Want hier lijkt hij, blijkens zijn eigen woorden, eigenmachtig „waar nodig” gecorrigeerd te hebben. En waar was dat? En hoe zag de eigenlijke tekst van T'Hooft zelf er dan uit? Wie is verantwoordelijk voor de motto's die tussen de groepen nagelaten gedichten afgedrukt zijn en die soms al een aanwijzing voor een interpretatie inhouden? Toch niet T'Hooft zelf? Het dichterschap van Jotie T'Hooft zou krachtiger overgekomen zijn als de uitgever een keuze uit alle gedichten gebracht had, zelfs met weglating van sommige zwakkere verzen, die al in bundels (bijv. *Schreeuwlandschap*) terechtgekomen waren.

Nu hebben uitgever en samensteller zich in deze *Verzamelde gedichten* niet de discipline kunnen opleggen waaruit Jotie T'Hooft's beste gedichten ontstaan zijn; en het gevolg daarvan is dat de toevallige lezer van dit dure boek maar weer eens zelf door het moeras moet gaan. Zal hij toevallig bij de mooiste gedichten uitkomen of verzinken in al die woorden?

Eric Derluyn.

Jotie T'Hooft, *Verzamelde gedichten*, Elsevier-Manteau, 1981.

Tweemaal Bomans.

Tijdens zijn leven al werd Godfried Bomans wel eens de „huisvriend van de gemiddelde Nederlander” genoemd, en ook na zijn overlijden, op 22 december 1971, is het rond deze ongemeen populaire auteur niet stil geworden. Het grote herinneringsboek *Herinneringen aan Godfried Bomans*, samengesteld door Michel van der Plas (1972) werd meteen een best-seller, er werd een Bomans-genootschap opgericht (met een afdeling in Vlaanderen) en ook door tal van postume uitgaven en herdrukken bleef de schrijver in de literaire actualiteit. Nu, goed tien jaar na zijn overlijden, verschijnen vrijwel gelijktijdig twee boeken over Bomans die totaal verschillend zijn qua opzet en qua uitwerking.

Michel van der Plas, bekend dichter en tekstschrijver voor cabaret, die eerder al zijn lange gesprekken met vriend Bomans had gebundeld (*In de kou*, gesprekken over „hun roomse jeugd en hoe het hun verder ging”, 1969), zet zijn canoniseringswerk voort (hij stelde niet alleen het herinneringsboek samen maar wikkeld ook de literaire nalatenschap af) met een officiële, vlot en onderhoudend geschreven biografie: *Het leven van de jonge Bomans*. Zó vlot dat hij zijn lezer alvast verlangend uit laat kijken naar het tweede deel. Het levensverhaal loopt hier slechts tot 1945, tot aan de bevrijding, als de „sprookjesschrijver” tegelijk twee redacteurschappen aanvaardt (*Elsevier* en de *Volkskrant*) en hiermee een einde komt aan zijn (lange) studentenleven en meteen ook aan zijn vrijheid. Hij heeft dan al *Pieter Bas* geschreven en zijn alom bekende *Erik*.

Een tweede nieuwe bijdrage tot de Bomans-studie komt uit een op het eerste gezicht onverwachte hoek maar is bij nadere kennisgeving niet zo bevreedend: het biografische essay van Je-

roen Brouwers, *De spoken van Godfried Bomans* (eerder verschenen onder de titel *De wereld van Godfried Bomans* als Bijvoegsel nr. 49 van *Vrij Nederland*, 5 december 1981) is een typisch Brouwersboek geworden.

De twee boeken maken elkaar niet overbodig; integendeel, ze vullen elkaar aan.

De biografie van Van der Plas biedt ongetwijfeld het meest volledige, indien niet overvolledige portret van de schrijver. Deze levensbeschrijving is, zoals Van der Plas in zijn inleiding zelf meedeelt, „in eerst aanleg ontstaan uit de diepgevoelde behoefte, de man beter te leren kennen die mij zijn vriend noemde en die mij tegelijkertijd nooit echt wilde laten zien wie hij was, wat hem ten diepste had gevormd en bewogen, waaruit de kern van zijn verborgen droefheid bestond.” (p. 7-8).

Bomans fabuleerde, zoals bekend, zelf zeer vaak over de tijd van vroeger, heeft „nogal wat vertekend” en aarzelde ook niet te bekennen: „Ik ben een groot lieger”. Ook voor zijn „vrienden” bleek hij ongrijpbaar te zijn. In het levensverhaal van Van der Plas nu, moeten de „feiten” voor zichzelf kunnen spreken; er wordt slechts uitzonderlijk geciteerd uit Godfried's autobiografische geschriften en de anekdotes die in verschillende versies door hemzelf werden rondgestrooid. Het portret dat aan de hand van deze „feiten” is ontstaan, is enerzijds bijzonder gedetailleerd: geen „feitje” wordt ons gespaard, zelfs niet waar Godfried de schrijftjes kocht waarin hij schreef, ook niet waar hij een kopje koffie placht te drinken. Anderzijds is het „feitelijk” relaas ook zeer verullend: waar Van der Plas zich niet geroepen voelde een psychologisch portret te geven heeft hij zich ook beperkt tot snelle en voor de hand liggende interpretaties van wat vriend Bomans bewoog. Een „objectief” portret is het dus

ook weer niet: daarvoor zijn er te veel interpreterende adjectieven en tussenzinnetjes, is het verhaal te levendig-persoonlijk geschreven, soms zelfs met de kneepjes van de échte verteller (korte vraag-en-antwoordstijl; abrupte overgangen als „Nu zijn wij opeens in...” p. 236). Ook legt Van der Plas - vermoedelijk wel zeer terecht - zeer zware nadruk op de dominerende vaderfiguur, mr. J.B. Bomans, een imponerend en origineel politicus (Kamerlid voor de Katholieke Partij) maar ook een autoritair man met wie zoon Godfried steeds in een soort haat-liefde en competitieverhouding heeft geleefd. Bij het schetsen van het gemeoedelijk familieportret wordt dit als een bron van eenzaamheid geïnterpreteerd: „hier ontstaat geslotenheid” (p. 48). Vader Bomans zette zich op „rijpere leeftijd” aan het schrijven van een tiendelige roman („schaamteloos autobiografisch”), waarvan slechts vijf delen zijn verschenen, onder het pseudoniem J.B. van Rode. Dit „feodaal”-reactionaire werk werd door zoon Godfried, aldus Van der Plas, beschouwd als een repliek op zijn eigen werk.

In vergelijking met het boek van Brouwers is de levensbeschrijving van Van der Plas nochtans bijzonder objectief te noemen. De monografie van Brouwers is immers niet zozeer een biografie als wel een biografisch essay, een boeiende confrontatie zoals Brouwers er

al meer heeft afgeleverd over door hem bewonderde auteurs. Hier was deze bewondering echter niet onverdeeld. Brouwers werd duidelijk niet gedreven door een Bomans-cultus, stelt zich integendeel zeer kritisch op tegenover de schrijver en diens commentatoren - bijv. ook tegen broer Jan Bomans, auteur van *Godfried achteraf bekeken*, een ook al door Kees Fens gewraakt boek. Is de biografie van Van der Plas geschreven in functie van het „objectieve” Bomansportret, het boek van Brouwers lijkt veeleer ontstaan uit de behoefte de positie van Brouwers zelf te omschrijven. Als auteur heeft hij in zijn monografie niet alleen zichzelf „even thuisgebracht”, maar ook andere, door Bomans beïnvloede Nederlandse auteurs. „Al is het niet bon-ton om te zeggen, ik zeg het tóch: ik heb van de vormgever, de stilist, de nu en dan volmaakt schrijvende Bomans veel geleerd, en om mij het van Bomans geleerde indachtig te blijven herlees ik hem soms, om de zoveel jaar: mij steevast ergerend aan wat hij schreef en gelijktijdig hem hoog bewonderend om hoe hij het schreef” (p. 62). De opmerking is niet zozeer verhelderend voor Bomans als wel revelerend voor Brouwers, zoals ook deze afgemeten-kritische bedenking: „Hij was een kundig en vaak bewonderenswaardig vakman, maar een groot schrijver is hij niet geworden” (p. 69).

Bomans mag dan door sommigen wel, door anderen weer niet, een groot schrijver worden geacht, beide nieuwe boeken bewijzen in ieder geval dat hij een overal aanwezig schrijver is gebleven.

Anne Marie Musschoot.

Jeroen Brouwers, *De spoken van Godfried Bomans*, Amsterdam, Uitgeverij De Arbeiderspers / Wetenschappelijke Uitgeverij, 1982, 137 pp. (Reeks Synthese - stromingen en aspecten).

Michel van der Plas, *Godfried. Het leven van de jonge Bomans. 1913-1945*, met redactionele bijdragen van Ted van Turnhout, Bussum, Uitgeverij Villa, 1982, 340 pp.

Beeldende kunst

Middelheim aan de Zuidnederlandse beeldhouwers.

In 1950 werd, om het opnieuw aangelegde Middelheimpark aan de Antwerpse bevolking voor te stellen, op initiatief van wijlen burgemeester L. Craeybeckx, in de openlucht een beeldhouwkundige tentoonstelling ingericht. Het overweldigende succes hiervan leidde tot de oprichting van het museum Middelheim. Meer dan 300 beelden behoren nu tot deze permanente collectie. Om de kunstliefhebbers te betrekken bij - maar ook om gewone parkbezoekers de mogelijkheid te bieden tot - het volgen van het buitenlands gebeuren in de beeldhouwkunst wordt om de twee jaar een - steeds groots opgezette - tijdelijke tentoonstelling ingericht. Tijdens deze „biënnales” worden telkens de hedendaags sculpturaal werkende kunstenaars van één of meerdere landen voorgesteld. Een meer beperkte tijdelijke tentoonstelling dient om het tussenliggende jaar te overbruggen.

Middelheim 82.

In het kader van het Nederlands-Belgisch akkoord en in afwachting van de 17de Biënnale in 1983 kreeg, na jaren ijveren, de Stichting Zuid-Nederlandse Ontmoetingen de beschikking over het prachtige park „Middelheim-Laag”. Een verzameling van hedendaags beeldhouwwerk uit de drie Zuidnederlandse provincies Nederlands-Limburg, Noord-Brabant en Zeeland werd samengesteld door H.W. Vredegoor, directeur van de Stichting, samen met L.M. Alberigs, directeur Culturele Dienst Venlo, J. Bremer, voormalig conservator Stedelijk Van Abbemuseum te Eindhoven en H.W.A. Koch, directeur Zeeuwse Culturele Raad. Samen selecteerden zij 34 ruimtelijk werkende kunstenaars (voor Brabant: 15; Limburg: 14 en Zeeland: 5) en tonen van hen „objecten” die gerealiseerd wer-